

Történettudomány és a köznapi dolgok

1.

Lomtanítják a pesti házakat. De lomtanítás folyik a kampányok nélkül is a háztartásokban. Már nem használt konyhai tartozékok, szobai bútordarabok kerülnek először a sarokba, használaton kívülre, majd pincébe, padlásra – hátha még valamire jó lesz –, esetleg a hétvégi házakba, azután a szemétre, a szemételepre. Kétségtelen, ez a dolgok rendje. Magyarországon – állapíthatja meg az utánunk jövő nemzedékek történésze – az 1960–70-es években az anyagi kultúrában, a mindennapi életviszonyokban gyökeres változások mentek végbe; talán még a múlt században a kiegyezés utáni évtizedekben bekövetkező életforma-változást is meghaladó dinamizmussal – teheti hozzá. De mennyire lesz ez látható, forrásokban is megfogható számára? – kérdi a mai történész... Rozsdás „petrofor” a járda szélén. Szokványos kiadású: álló téglatest, alul a tartály, oldalt a srófoló, a kis Mária-üveges ablakkal ellátott fűtőtéren két sor lángocska égett – a háború utáni időben a kiskonyha hangulatfénye is – felette rács az edénynek. Egy-tál életek olcsó főzőeszköze a külvárosi munkás- és kistisztviselő-háztartásokban. Hajdani vacsora-melegítő, mert a vacsora jobbra a déli ebéd maradéka volt, s mert a sparherdot emiatt nem gyűjtöttak be újra. Kedves melegének bűze csak akkor volt érezhető, amikor az udvarvégi dologról, ahová az ember a sötétben gyermekként amúgy is vonakodva szaladt ki, fázva, arcát dörzsölgetve a konyha melegébe visszatért... De ki használ ma már ilyet? Azzal, hogy a villany, a vezetékes és a propán-bután gáz, a palackos, elérte már a legkisebb településeket is – kacat, szemétre való lett.

És mindebben nincs semmi különös. Hiszen így pusztult a történelemben a régi használati tárgyak együttese mindig. Miért ne így történe ma is?

A történész, mint minden hivatását szerető ember – szakbarbár. Nem a tárgyakat sajnálja, és még kevésbé van nosztalgája azon életforma iránt, amelyek e használati eszközökhöz kötődtek. De sajnálja, hogy e környezeti átalakulással a társadalom mindennapi életének elsődleges forrásanyaga pusztul el. Visszagondol szaktudományának fejlődésére: a múlt század történelemérzékenysége, mindenekelőtt az állami-nemzeti célok előtérbe kerülése hogyan növelte terebélyessé a történettudomány intézményrendszerét. Azok között is – nem utolsósorban – a hagyományanyag megőrzésére hivatott intézményeket: a levéltárakat, a múzeumokat. De

vajon – teszi fel most már magának a kérdést – *nem kövesedett-e meg az a történelmi gondolkodás, amelyik a hagyományörzés rendszerét megszabja?* Levéltáraink begyűjtik az állami és a társadalmi élet hivatali apparátusa által kitermelt forrásanyagot, szakszerű szabályokat alakítva ki a ma is működő intézményekkel. Múzeumaink – ha éppen nincs helyhiányuk – gyűjtik a kiemelkedő eseményekhez, államférfiaiunkhoz fűződő tárgyi emlékeket. (Előfordul, hogy valakinek tucatnyi szemüvegét őrizve így meg...) Épp úgy, ahogy elveinket a múlt század állami-nemzeti szempontjainak ígézetében élő történetiszemlélet azt kialakította. De vajon az a szemléletváltás, amely ha lassan is, de végbemegy társadalomtudományunkban, s amelyik a „szociálist”, a „társadalmi” felfogásának tengelyébe állítja, miért nem érheti el hagyomány- – és így közvetve – forráskezelésünket is? A történész azután „szakmai” örömmel olvassa a napilapok apróhirdetéseiben a törött, hibás, használaton kívülre került régi tárgyakat vásárlók jelentkezését, örömmel látja, hogy sötétedés után autók jelennek meg a szemétkupacoknál, lyukas rézüstöket, törött kommersz székeket, ormótlan fél századdal ezelőtti hivatali asztali lámpákat – kacatokat – gyűjtve be.

2.

A hagyományörzés természetesen nemcsak a történettudomány feladata, s még kevésbé kiváltsága. A társadalom maga is végzi azt. A szóhagyományokat, mint a hagyományozódás természetes „kezdeti” formáját, a fotózás tömegessé válásával átvállalják a fotóalbumok a század első felében. A magneton elterjedése új divatot is teremtett: a hanganyag tömeges méretű otthoni archiválását. A film, a televízió, nem utolsósorban a régi filmek újrajátszása, no meg a történelmi témájú filmek, fokozták az igényt; a mai olvasó olyan leírásokat kapjon a régmúlt időkről, amelyek alapján maga elé tudja képzelni hőseit, azok környezetét.

A történettudomány, mint erről már szövegünk e folyóirat hasábjain, más utat járt be. Az adatgyűjtőgetű és adatfeltáró történetírással szemben a – mindenekelőtt a természet-tudományok, valamint a marxizmus előretörésének hatására – a társadalmakban uralkodó törvényszerűségek felismerése, és az ehhez szükséges fogalmi apparátus kialakítása, elsajátítása váltak szakmai kritériumokká.

De vajon tagadható-e, hogy mikor arról beszélünk: a szépirodalom, a memoár-irodalom a történelemről sokkal hatásosabban tud

szólni a közönséghez, mint a szaktörténetírás, akkor önkritikusan rögvést azt is hozzá kell tennünk: mindenekelőtt azért, mert műfaji szabályainak megfelelően *rá van kényszerítve a történéseket a maguk tárgyi környezetében leírásokkal, indulatokat hangsúlyokkal, párbeszédekkel előadni.* Nem kellene-e társadalomtudományaink korszerűségéről sokat vitatkozva felülvizsgálni a magunkkal szemben támasztott követelményrendszert, és nagyobb megbecsülést biztosítani az élet mindennapjait a töredékes forrásokból is megjeleníteni képes *történelmi fantáziának?* *És nem utolsósorban a képi felidézéshöz óhatatlanul szükséges elbeszélő- és leírókészségnek?*

3.

Történettudományunk készíti a nagy, összefoglaló műveket. Szükségszerűen van ez így. Részben világjelenségről van szó. Az ipari társadalom szocializálja a kultúrát, az utóbbi évtizedekben új társadalmi rétegeket ér el, s ezek könyvespolcaira kíváncznak a *kézikönyvek*. Részben tudománytörténeti tényről állunk szemben. Az első marxista szellemben nevelkedett tudósgeneráció tesz tanúságot egy szemléletrendszer kiteljesíthetőségéről. S a magyar történészek a környező országokhoz képest úttörőnek mondhatják magukat. Paradoxonnak hangzik; ezek az összefoglalók hívják fel figyelmünket, milyen *rosszul állunk* néha éppen a *részletek kidolgozása terén.* A kronológiailag nagy ívű áttekintéseket ébresztenek rá bennünket; mennyire keveset tudunk az egy-egy történelmi korszak életére, belső szerveződésére nagyon is jellemző „miként”-ekről. Arra, hogy az emberi társadalom fejlődését előrevivő általános érvényű ellentétek, társadalmi harcok mennyire más és más emberi-dologi viszonyok közepette történnek, hogy a társadalom egyéneinek mindennapi életében a munkavégzés, a vigasságok, az egyéni viszonylatok – nem utolsósorban a politizálás módja is – mennyire különbözően épültek egymáshoz. A szintézisek a közönség számára „összefoglalók”, a szakma részére hiányjelzők, problémafelvetők. Szakszerű, körültekintő forrásismeret, a kor életviszonyaiban jártasságot követelő forráskiadás, forráselemzés, a kevésbé közönség előtt történi és így kevésbé látványos „aprómunka”, olyan történelmi-műveltség, amely képes rekonstruálni, kifejezni az esetlegesen ránk maradt *tárgyi vagy írásos emlékből mindazt a tárgyi-emberi viszonylatot, amelynek az valamikor része volt* – kétségtelenül a hiánylistára kívánczik lassan tudományunkban.

*

A történetírás társadalmi szerepéről sokféle elképzelést fogalmaztak már meg. És fognak is még. Mindahány valami időszerűnek érzett eszmény szolgálatába kívánta állítani a szaktudományt, formálni intézményeit, műveltséganyagát. A „*köznapiság*”, „*minden-napiság*” *nem emelkedett soha társadalmi, műveltségi programmá.* Bizonyára azért is, mert a társadalmi-politikai gondolkodásunkban az átélt nagy nemzeti és forradalmi összecsapások zajában mindegyre háttérben maradt az *élet milyensége, minősége...*

GLATZ FERENC